

Gönderim Tarihi: 07.08.2019

Kabul Tarihi: 22.11.2019

KLASİK DÖNEM ARAP ŞİİRİNDE BELÂGAT (CİNÂS ÖRNEĞİ)

Eloquence in Arabic Poetry of Classical Period (Pun as an Example)

Muhammet Selim İPEK

Kafkas Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
mselimipek25@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8743-7648

Çalışmanın Türü: Araştırma

Öz

Bu çalışma, cinâs sanatının Türk ve klasik Arap şiirinde farklı dönemlerde yaşamış şairlerin beyitlerinden örnekler sunularak bu sanata dâir kullanımları ortaya koymayı hedeflemektedir. klasik Arap şiirinin vazgeçilmez unsurlarından olan edebî sanatlar, şairin ve şiirin belâgatini ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Köklü bir maziye sahip olan Klasik Arap şiiri hayal ve mana gücünün etkili bir şekilde tezahür ettiği bir edebî tür olarak birçok yönüyle araştırmalara konu olmuş, şekil ve muhteva yönüyle edebiyatla ilgilenenlerin beğenisini kazanmıştır. Söz sanatlarının ve kelime oyunlarının ustaca kullanıldığı beyitler okuyucunun zihninde ve ruhunda kalıcı bir etki bırakmıştır. Bu çalışmada ele alınan beyitler de bu kalıcı etkinin edebî sanatlardan sadece biri olan cinâs sanatı kullanılmak suretiyle nasıl tezahür ettiğinin ortaya konması, tekellüfsüz ve anlaşılır bir şekilde kullanılan cinâsın şiire kattığı ahengin anlaşılması bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar kelimeler: Edebiyat, Arap Edebiyatı, Belâgat, Şiir, Cinâs

Abstract

This study aims to present the use of pun by presenting samples from couplets of poets who lived in different periods of classical Arabic and Turkish poetry. Literary arts, which are indispensable elements of classical Arabic poetry, are important in terms of revealing the eloquence of poet and poetry. Classical Arabic poetry, which has a deep-rooted history, has been the subject of research in many aspects as a literary genre in which the imagination and meaning power is manifested effectively and has gained appreciation of those interested in literature in terms of form and content. The verses in which rhetoric and word games are used skillfully have a lasting effect on the mind and soul of the reader. The couplets dealt with in this study are important in terms of demonstrating how this lasting effect manifests itself by using only one of the literary arts, the pun and understanding the harmony of the pun which is used in a monopoly and comprehensible way.

Keywords: Literature, Arabic Literature, Eloquence, Poetry, Pun

1. GİRİŞ

Belâgat, sözün fasih bir şekilde zaman ve mekâna uygun bir tarzda söylenmesidir. Zamana ve mekâna uygun bir şekilde söylenen bu sözün aynı zamanda muhatabın ruhuna veya aklına hitap etmesi ve muhatapta bir iz bırakmasıdır.

Klasik Arap şiirinde belâgat, şiir tenkidi amacıyla ilk olarak Cahiliye döneminde ortaya çıkmıştır. Cahiliye döneminde belâgatte ileri bir seviyeye ulaşan Araplar, şairlerin belli merkezlerde kurulan panayırlarda yarışmaları ve bu panayırlarda sözdeki ustalıklarını sergiledikleri şiirlerini okumaları ve orada bulunan şiir hakemlerinin bu şiirlerin karşılaştırmalı tenkitlerini yapmalarıyla belâgat ilminin ilk adımlarını atmışlardır. Her ne kadar Cahiliye döneminde şiirleri değerlendirmede belli kıstaslar olmasa da o dönemin şairleri belâgat sanatlarını zevkî olarak bildikleri için şiirleri bu ölçüye göre bir değerlendirmeye tabi tutmuşlardır. Arapların yaşam ve coğrafi şartları onları zevkî olarak belâgatle meşgul etmiş ve böylece belâgat, Arapların şiir için kurulan eleştiri meclislerinin ve o meclislerde okunan şiirleri tenkide tabi tutup düzeltmeleri sonucunda ortaya çıkmıştır. İslâmî dönemde belâgatin ilmî anlamda ilk kurucusu Sibeveyh¹ (öl. 796) olmuş, fakat bu ilim hicri üçüncü asrın ilk çeyreğine kadar tedvin edilmemiştir. Abbâsi devletinin kurulmasıyla birlikte edebiyat alanında da önemli gelişmeler yaşanmış, edip ve yazarlar belâgatin sınırlarını öğrenmek için ciddi bir çaba içine girmişlerdir. Bu dönemden itibaren edebî kaideler alanında ilerleme kaydedilmiş ve ilerleyen zamanlarda âlimler bu kaideleri daha da ileri aşamalara taşımışlardır. Belâgat ilminin ilk defa belâgat olarak isimlendirilmesi es-Sekkâkî döneminde olmuştur. Sekkâkî ile belâgat ilmi bir metodoloji kazanarak müstakil bir bilimsel ilim dalı olarak kabul edilmiştir. Böylece Sekkâkî'den sonra gelen âlimler onun koymuş olduğu yöntemi takip etmişlerdir (Sevinç, 2015, s.333).

2. CİNÂS

Belâgat ilminde bedî sanatlarından biri olup muhassinât-ı lafziyye (lafzî güzelleştiriciler)'den olan cinâs, sözlükte "benzetmek, benzer yapmak" anlamında olup edebî terim olarak telaffuzları aynı, anlamları farklı olan kelimelerin nazım ve nesirde birlikte kullanılarak söz sanatı yapılmasını ifade eder. Birçok edebiyatçının görüşüne göre ta'kid'e (anlaşmazlığa) sebep olduğundan hoş görülmemektedir. Fakat tekellüfsüz ve anlaşılır bir şekilde kullanılan cinâs bundan muaf tutulmuştur (el-Cârim ve Emîn, 2010, s.245).

Belâgat kitaplarında değişik yönlerden tasnife tabi tutulan cinâs, genellikle önce cinâs-ı tâm (tam cinâs) ve cinâs-ı gayr-ı tâm (nâkıs cinâs) olmak üzere iki kısma ayrılmış, daha sonra bunlar da kendi aralarında alt bölümlere ayrılmıştır (Kılıç, 1993, s.13).

Cinâs-ı tâm; iki kelimenin harflerinin türü, sayısı, harekesi ve sırası

¹ Arap dili gramerine dair ik hacimi eser olan el-Kitâb'ın yazarı ve Basra nahiv mektebinin en önemli temsilcisi.

bakımından aynı olmasıdır (Kazvîni, 2003, s. 288).

Cinâs-ı tâm'da her iki kelime de aynı türden (yani isim veya fiil) ise cinâs-ı mümâsil; aynı türden değilse cinâs-ı müstevfâ; cinâsı meydana getiren lafız iki kelimededen oluşursa cinâs-ı mürekkeb diye isimlendirilir (Akbaş, 2017, s. 163).

Ebu'l-A'lâ el-Maarrî'nin şu beyiti cinâs-ı mümâsil'e güzel bir örnek teşkil etmektedir (el-Cârim ve Emîn, 2010, s.246):

فَلَا بَرَحْتَ لِعَيْنِ الدَّهْرِ إِنْسَانًا لَمْ تَلْقَ غَيْرَكَ إِنْسَانًا يُلَادُ بِهِ

“Senden başka sığınılacak bir insana rastlamadık. Sen hâlâ bu çağın göz bebeğisin.”

Beyitte iki kez tekrarlanan *إِنْسَانًا* kelimeleri arasındaki cinâs, cinâs-ı mümâsil'dir. Birincisi “insan” anlamında; ikincisi “göz bebeği” anlamındadır. Her iki kelime de isim türündendir.

Fedâyî'nin şu mısraları Türk edebiyatında bu türden cinâsa örnektir (Küleççi, 1999, s.220):

“Bir amel kıl dest ü pâyın var iken

Ömrden destinde payın var iken.”

Beytin birinci mısrasında geçen “pâyın (ayağın)” kelimesi ile ikinci mısradaki geçen “payın (hissen)” kelimeleri arasında cinâs-ı mümâsil vardır. Her iki kelime de isim türündendir.

Muhammed b. Abdullah el-Esedî'nin, ismi Yahyâ olan küçük bir çocuğa mersiyesinden bir kısım olan şu beyitleri cinâs-ı müstevfâ'ya güzel bir örnektir (el-Cârim ve Emîn, 2010, s.244):

إِلَى رَدِّ أَمْرِ اللَّهِ فِيهِ سَبِيلٌ وَسَمَّيْتُهُ يَحْيَى لِيَحْيَا فَلَمْ يَكُنْ

“Yaşasın diye ona Yahyâ adını verdim; fakat onun için Allah'ın takdirini çevirecek bir yol olmadı.”

Beyitte geçen birinci *يَحْيَى* kelimesi isim türünden “Yahyâ” anlamında; ikinci *يَحْيَا* kelimesi ise fiil türünden “yaşamak” anlamındadır.

Türk şiirinde bu türden cinâsa Yahya Kemal Beyatlı'nın şu mısralarında geçen “geç” kelimeleri güzel bir örnektir (Saraç, 2014, s.249):

“Dönülmez akşamın ufkundayız. Vakit çok geç;

Bu son fasıldır ey ömrüm, nasıl geçersen geç!”

Birinci mısırda geçen “geç” kelimesi zaman zarfı olarak isim türünden bir kelimedir; ikinci mısırda geçen “geç” kelimesi ise fiil türünden bir kelimedir.

Ebu'l-Feth el-Bustî'nin şu beyti ise cinâs-ı mürekkeb'e örnektir (Kazvîni, 2003, s.290):

إِذَا مَلِكٌ لَمْ يَكُنْ ذَا هَبَةٍ فَدَعَاهُ فَدَوَّلَتْهُ ذَاهِبَةٌ

“Bir hükümdar, bağış sahibi birisi değilse onu bırak! Zira onun hükümdarlığı gidicidir.”

Birinci şatırda geçen ذَا هَبَةٍ (bağış sahibi) kelimesi iki kelimedendir; ikinci şatırda geçen ذَاهِبَةٌ (gidici) kelimesi tek kelimedendir oluşmaktadır. Bu yönüyle buradaki cinâs, cinâs-ı mürekkeb'dir.

XV. yüzyıl divan şairlerinden biri olan Ahmed Paşa'nın şu mısralarında bu türden cinâsa güzel bir örnek vardır (Saraç, 2013, s.66):

“Âh kim ömrüm cihân mülkinde cânânsuz geçer

Ben cihân mülkin n'iderem çünkü cân ansuz geçer.”

Birinci mısradaki “cânânsuz (sevgilisiz)” kelimesi ile ikinci mısırda iki kelimedendir oluşan “cân ansuz (hayat onsuz)” kelimeleri arasında mürekkeb cinâs vardır.

Cinâs-ı gayr-ı tâm; iki kelimenin harflerinin türü, sayısı, harekesi veya sırası bakımından aynı olmamasıdır (Bulut, 2013, s. 294).

Urve b. Uzeyne (öl.747)'nin zühd içerikli şu beyiti harf türlerinin farklı olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm'a örnektir (Demirayak, 2012, s. 129):

لَا خَيْرَ فِي طَمَعٍ يُدْنِي إِلَى طَبَعٍ وَغُضَّةٌ مِنْ كِفَافِ الْعَيْشِ يُكْفِينِي

“Kirlenmeye yaklaştıran hiçbir arzuda hayır yoktur, basit bir şey rızık olarak bana yeter.”(Cinâs-ı müzâri)

Birinci şatırda geçen طَمَعٍ ve طَبَعٍ kelimeleri, harf türlerinin farklı olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm'dır.

Abdülhak Hamid Tarhan'ın şu dizeleri bu türden cinâsa örnektir (Saraç, 2013, s.64):

“Ben akıldan isterim delâlet,
Aklım bana gösterir dalâlet.”

Birinci mısradaki geçen “delâlet (yol gösterme - دلالة)” kelimesi ile ikinci mısradaki geçen “dalâlet (yoldan çıkarma - ضلالة)” kelimeleri arasında bu türden bir cinâs vardır.

İbn Cübeyr el-Endelüsî'nin aşağıdaki beyti, harf sayısının farklı olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm'a güzel bir örnektir (el-Cârim ve Emîn, 2010, s.247):

فِدَاؤُكَ نَفْسِي كَيْفَ تَلْكَ الْمَعَالِمُ فَيَا رَاكِبَ الْوَجْنَاءِ هَلْ أَنْتَ عَالِمٌ

“Ey güçlü deveye binen! Sen bilge biri misin? Canım sana feda olsun! Nasıl da emareler sergiliyor!” (Cinâs-ı merdûf)

Beyitteki عالم (bilge) ve المعالم (emareler, izler) kelimeleri harf sayılarının farklı olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm'dır.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in şu mısraları bu türden cinâsa bir örnektir (Saraç, 2013, s.63):

“Yaz geçer, sonbahar olur ve dere,
Dalar esrâr içinde bir kedere.”

Birinci mısradaki geçen “dere” ve ikinci mısradaki geçen “kedere” kelimeleri harf sayılarının farklı olması yönüyle nâkıs cinâstır.

Makâme yazarı Hariri'nin (öl. 1122) cahil bir insanın dünyaya olan aşırı tutkusunu tasvir ettiği aşağıdaki beyitleri, harekelerin farklı olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm'a güzel bir örnek teşkil etmektedir (el-Cârim ve Emîn, 2010, s.247):

بِهَا وَفَرَطَ صَبَابَةٌ مَا يَسْتَفِيقُ غَرَامًا
مِمَّا يَرُومُ صَبَابَةٌ وَلَوْ دَرَى لَكَفَاهُ

“Dünya'ya olan tutkusundan ve aşırı isteklerinden kurtulamaz;
İdrak edebilseydi kaptaki suyun kalanı da ona yeterdi.” (Cinâs-ı muharref)

Beyitlerdeki صَبَابَةٌ (istek) ve صَبَابَةٌ (kalan, artık) kelimeleri harekelerinin farklı olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm'dır.

Nef'î'nin şu mısralarında a bu türden cinâsa örnek vardır (Külekçi, 1999, s.229):

“Şehrin içinde şöhreti artar cemâlinin,
Evsâf-ı verd-i ârızı vird-i zebân olur.”

İkinci mısradaki geçen “وَرْدُ verd (gül)” kelimesi ile “وَرْدُ vird (okumak)” kelimesi bu türden cinâsa örnektir.

Abdullah b. Revâha'nın Hz. Peygamber'i medhettiği aşağıdaki beyitte, harflerin sırasının farklı olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm vardır (el-Cârim ve Emîn, 2010, s.247):

بِالْبُرْدِ كَالْبُرِّ جَلَّى نُورُهُ الظُّلْمَا تَحْمِلُهُ النَّاقَةُ الأَدْمَاءُ مُعْجَرًا

“O hırkasına sarınmış vaziyetteyken bembeyaz bir deve, ışığı karanlıkları aydınlatan Dolunay gibi onu taşıyor.” (Cinâs-ı kalb)

İkinci şatırda geçen بَرْد (hırka) ve بَدْر (ay) kelimeleri, harf sıralarının farklı olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm'dır.

Sururi-i Kâdim'in şu beyti bu türden cinâsa örnektir (Saraç, 2013, s.65):

“Mûr gibi emrine kalmıştı itaat halk-ı Rûm
Râm oluptur nitekim Musa'ya ey şeyh sihr-i mâr.”

Birinci mısradaki “mûr (karınca)” ve “Rûm (Rum halkı)” kelimeleri ile ikinci mısradaki “râm (itaat eden)” ve “mâr (yılan)” kelimeleri harf sıralarının farklı olması yönüyle nâkıs cinâstır.

3. KLASİK DÖNEM ARAP ŞİİRİNDE CİNÂS SANATINA ÖRNEK BEYİTLER

1-İbn Fârid (el-Cârim ve Emîn, 2010, s.244):

لَمْ يُلَفَّ عَيْرٍ مُنَعِمٍ بِشَقَاءٍ هَلَّا نَهَاكَ نُهَاكَ عَنْ لَوْمِ امْرِئٍ

“Aklın seni, bedbâhtlıktan dolayı nimeti bulunmayan bir kişiyi kınamaktan alıkoysaydı ya!” (Cinâs-ı muharref)

Beyitte geçen “نُهَاكَ (seni engelledi)” kelimesi ile “نُهَاكَ (aklın)” kelimeleri, hareketlerinin farklı olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm'dır.

2-Arapların en meşhur kadın şairlerinden biri olan Hansa'nın (öl. 645), kardeşi Sahr'a mersiyesinden (Kazvîni, 2003, s.291):

ءٌ مِنْ الْجَوَى بَيْنَ الْجَوَانِحِ إِنَّ الْبُكَاءَ هُوَ الشِّفَا

“Gönüldeki aşkın şiddetinden şifa bulmak ancak ağlamakla olur.”
(Cinâs-ı Müzeyyel).

Beyitte geçen “الجوى (aşırı sevgi)” kelimesi ile “الجوانح (gönüller)” kelimesi, kelime sonunda birden çok harf fazlalığı olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm’dır.

3-Hassân b. Sâbit (öl. 680) (Atık, tsz., s. 207):

وَكُنَّا مَتَى يَغْزُ النَّبِيُّ قَبِيلَهُ نَصِلُ جَانِبِيهِ بِالْقَنَا وَالْقَنَابِلِ

“Bir kabile Hz. Peygamber’e kastettiği zaman onun iki tarafını mızraklar ve insan topluluklarıyla çeviririz.” (Cinâs-ı müzeyyel).

Beyitte geçen “القنا (mızrak)” kelimesi ile “القنابل (insan topluluğu)” kelimesi, kelime sonunda birden çok harf fazlalığı olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm’dır.

4-Ebû Temmâm’ın Abbasi emirlerinden Ebû Dulef el-Kâsım el-İclî’yi övdüğü şiirinden (Bulut, 2013, s. 298):

تَصُولُ بِأَسْيَافٍ قَوَاضٍ قَوَاضِبٍ يَمْدُونُ مِنْ أَيْدٍ عَوَاصٍ عَوَاصِمٍ

“Onlar (düşmanı) kıran (dostu) koruyan eller uzatırlar. (O eller) öldürücü ve kesici kılıçlarla saldırırlar.” (Cinâs-ı Mutarref).

Birinci şatırda geçen “عواص (çetin)” ve “عواصم (koruyan)” kelimeleri ile; ikinci şatırda geçen “قواض (öldürücü)” ve “قواضب (keskin)” kelimeleri, kelime sonunda bir harfin fazla olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm’dır.

5-Ebu Temmâm (öl. 846) (Kazvîni, 2003, s. 289):

يَحْيَا لَدَى يَحْيَى بْنِ عَبْدِ اللَّهِ مَا مَاتَ مِنْ كَرَمِ الزَّمَانِ فَإِنَّهُ

“Zamanın cömertliklerinden ölenler, Yahyâ b. Abdullah’ın yanında hayat bulmaktadır.” (Cinâs-ı müstevfâ).

Beyitte geçen “يحيا (hayat buluyor)” ve “يحيى (Yahyâ)” kelimeleri, okunuşlarının aynı olup kelime türlerinin farklı olması yönüyle cinâs-ı tâm’dır.

6-Ebû Nuvâs (öl. 815) (el-Cârim ve Emîn, 2010, s.246):

وَالْفَضْلُ فَضْلٌ وَالرَّبِيعُ رَبِيعٌ عَبَّاسُ عَبَّاسٌ إِذَا اخْتَدَمَ الْوَعَى

“Bir kargaşa çıktığında Abbâs’ın yüzü asılır; Fadl’in erdemi ortaya çıkar, Reb’i’nin bereketi zuhûr eder.” (Cinâs-ı mümâsil)

Beyitte geçen birinci “عبَّاس” kelimesi, halife Harûn Reşit döneminde kadılık yapmış olan Abbâs b. Fadl el-Ensârî’dir. İkinci “عبَّاس” (asık suratlı) kelimesi ise mübalağalı ism-i fâil olan “asık suratlı” anlamındadır. Yine beyitte geçen birinci “الفضل” kelimesi, Harun Reşit’in veziri olan Fadl b. Rebi’ b. Yunus’tur. İkinci “الفضل” kelimesi ise “erdem” anlamındadır. Yine ikinci şatırda geçen birinci “الربيع” kelimesi Halife Mansûr’un veziri olan Rebi b. Yunus’tır. İkinci “الربيع” kelimesi ise “bereket” anlamındadır. Bu kelimeler yazılışları aynı anlamları farklı olmaları yönüyle cinâs-ı tâm’dır.

7-Buhtûrî (öl. 897) (Kazvînî, 2003, s. 292):

أَمْ لِشَاكٍ مِنَ الصَّبَابَةِ شَافٍ هَلْ لِمَا فَاتَ مِنْ تَلَاقٍ تَلَافٍ

“Mazide kalan bir buluşmanın telafisi veya kuvvetli bir sevgiden muzdarip olanın dermanı var mıdır?” (Cinâs-ı lâhik).

Beyitte geçen “تلاق” (buluşma) ve “تلاف” (telâfi) kelimeleriyle “شاك” (şikayetçi) ve “شاف” (şifa veren) kelimeleri, harf türlerinin ve mahreçlerinin farklı olması yönüyle cinâs-ı gayrı tâm’dır.

8-Ebû Temmâm (öl. 846) (el-Cârim ve Emîn, 2010, s.249):

مَغَارِمَ فِي الْأَقْوَامِ وَهِيَ مَغَانِمٌ وَلَمْ أَرَ كَالْمَعْرُوفِ نُدْعَى حُقُوفُهُ

“Akrabalarından muhtaç olanlara yapılan iyiliklerin ceza olarak nitelendirildiği bir iyilik görmedim. İşte asıl ganimet budur.” (Cinâs-ı müzâri)

Beyitteki “مغارم” (cezalar) ve “مغانم” (ganimetler) kelimeleri arasında harflerinden birinin farklı olması yönüyle cinâs-ı gayrı tâm vardır.

9-İsmail Sabri Paşa (öl. 1923) (Akbaş, 2017, s. 164):

طَرَفْتُ الْبَابَ حَتَّى كَلَّ مَثْنِي فَلَمَّا كَلَّ مَثْنِي كَلَّ مَثْنِي

“Kapıyı o kadar çaldım ki sonunda sırtım ağırdı. Ve sırtım ağırdığında benimle konuştu.” (Cinâs-ı mürekkeb)

Beyitte geçen *كَلَّمْتَنِي* (benimle konuştu) ve *كَلَّ مَتْنِي* (sırtım ağırdı) kelimeleri lafızlardan birinin ayrı bir kelimedenden oluşması fakat yine de lafızlarının aynı olması yönüyle cinâs-ı tâmdır.

10-el-Munâvî (öl. 1622) (Demirayak, 2015, s. 257):

فَيَا عَبْدًا لِرَبِّ الْعَرْشِ عَاصِي أ تَذْرِي مَا جَزَاءُ ذَوِي الْمَعَاصِي

“Ey arşın rabbine isyan eden kul! Günahkârların cezasının ne olduğunu biliyor musun?” (Cinâs-ı merdûf).

Beyitte geçen *الْمَعَاصِي* ve *عَاصِي* kelimeleri, iki lafızdan birinin ilk harfinin fazla olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm’dır.

11-Ebu’l-Feth el-Bustî (öl. 1010) (Âkûb, 2000, s. 635):

كُلُّكُمْ قَدْ أَخَذَ الْجَا حَمَ وَلَا جَامَ لَنَا
مَا الَّذِي ضَرَّ مُدِيرَ الْ مِجَامَ لَوْ جَامَلْنَا

“Hepiniz kadehlerinizi almışsınız, bize ise kadeh yok.

Kadehi dolaştıran bize de bir güzellik yapsaydı ne zararı olurdu!” (cinâs-ı mürekkebe)

Cinâsı oluşturan *لَنَا + جَام* ile *جاملنا* lafzı, söylemleri aynı olmasına rağmen farklı lafızlardan oluşmuşlardır. Bu da cinâs-ı tâm’dır.

12-Ebû Nuvâs (öl. 815) (Âkûb, 2000, s.637):

مِنْ بَحْرٍ شِعْرِكَ أَعْتَرَفُ بِفَيْضِ عِلْمِكَ أَعْتَرَفُ

“Şiirinin denizinden kepçe ile alıyor ve ilminin bolluğunu itiraf ediyorum.” (cinâs-ı musahhaf)

Beyitte geçen *أَعْتَرَفُ* ve *أَعْتَرَفُ* kelimeleri harflerinin noktalarında farklılık olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm’dır.

13-Harîrî (Atîk, tsz, s.204):

فَلَا تَلُهُ عَنْ تَذْكَارِ ذَنْبِكَ وَإِيكِهِ بِدَمْعِ يُحَاجِي الْمُرْنَ حَالَ مَصَابِهِ
وَمَثَلِ لِعَيْنَيْكَ الْجَمَامَ وَوَقْعِهِ وَرَوْعَةَ مَلْفَأِهِ وَمَطْعَمَ صَابِهِ

“Günahlarını anarak boşa vakit geçirme! Yağmur bulutuna benzeyen yoğun gözyaşlarıyla günahların için ağla!

Gözlerinde ölümü ve meydana gelmesini; onunla karşılaşmanın

korkusunu ve onun acı tadını canlandır.” (cinâs-ı mürekkeb)

Birinci beytin sonundaki مصابه kelimesi, ikinci beytin son kelimesi olan صابه kelimesi ile öncesindeki kelimenin son harfindeki م harfinin eklenmesiyle cinâs-ı tâm olmuştur.

14-Abbâs b. el-Ahnef (Atîk, tsz, s.211):

حُسَامُكَ فِيهِ لِلْأَحْبَابِ فَنُحْ وَرُمُحُكَ فِيهِ لِلْأَعْدَاءِ حَتْفٌ

“Senin kılıcında dostlar için zafer, mızrağında düşmanlar için ölüm vardır.” (cinâs-ı kalb)

Beyitte geçen “فتح (zafer)” ve “حتف (ölüm)” kelimeleri, harf sıralamasının birbirlerinin tam aksi olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm’dır.

15-Cemaluddin b. Nubâte’nin (öl.1366), Emir Şecaiddin Behrâm’ı övdüğü şu beyitlerde de بهرام ve ما رهب kelimeleri arasında harf sıralamasının tam aksi olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm vardır (Atîk, tsz, s.212):

قِيلَ كُلُّ الْقُلُوبِ مِنْ رُهِبِ الْحَرْبِ تَضْطَرِبُ
قُلْتُ هَذَا تَخْرُصُ قَلْبُ بَهْرَامِ مَا رَهَبُ

“Denildi ki: Bütün kalpler savaşın korkusundan titrer.

Ben de dedim ki: Bu bir yalandır, Behrâm’ın kalbi titremez.” (cinâs-ı kalb)

16-el-Kâdî el-Errecânî (Âkûb, 2000, s. 652):

مَوَدَّتُهُ تَدُومُ لِكُلِّ هَوْلٍ وَهَلْ كُلُّ مَوَدَّتِهِ تَدُومُ

“Onun sevgisi bütün korkulara rağmen sürer. Peki herkesin sevgisi de böyle sürekli midir?” (cinâs-ı müstevî)

Beyit sondan başa okunduğunda, baştan sona okunuşuyla aynı olduğu görülmektedir. Bu da harf sıralamasının farklı olması yönüyle cinâs-ı gayr-ı tâm’dır.

17- Emevî halifelerini methederek arkasına döneminin en güçlü hamilerini alan ve şiir nazmında fazlasıyla titiz davrandığı kaydedilen el-Ahtal da (öl.710) dizelerinde belagat sanatından geniş ölçüde yararlanmaktadır. (Ayyıldız, 2017, s. 938). Bekir oğullarını hicvettiği bir kasidesinde, hem “birlik” hem de “küçük dil” manasına gelen “ğalsame”

(عَلَصِمَة) ç. “galâsim” (عَلَصِيم) kelimesini, güzel bir cinas oluşturacak şekilde, tek bir beytin içerisinde kullanarak şunları söylemektedir (el-Ahtal, 1996, s.353):

فَقُلْتُ لِبَكْرِ: إِنَّمَا أَنْتَ حَالِمٌ أَيْوَعْدُنِي بَكْرٌ، وَيَنْفُضُ عُرْفَهُ؟
وَعَلَصِمَةٌ تَرُورُ عَنْهَا الْعَلَصِيمُ سَتَمَنَعُنِي مِنْكُمْ رِمَاحٌ تَرِيَّةٌ

“Bekir (oğulları) beni tehdit edip (şahin görmüş toy kuşu gibi) ense tüylerini mi kabartıyor? Bekir (oğullarına) dedim ki: “Siz (ancak boş bir) rüya görüyorsunuz!”

(Dostlarımın) pek çok olan mızraklar(i) ve (boyunlarının vurulacağı korkusuyla düşmanlarıma) küçük dillerini yutturan (müttefik) birlikler(i), beni sizden koruyacaktır!” (Cinâs-ı müktenif)

4. SONUÇ

Şiir, hayal gücünün hâkim olduğu, ruhlara hitap eden, seçilen lafızlarla dinleyicinin ruhunda coşku ve infial yaratan, muhatapın zihninde kalıcı bir tesir uyandıran sözlerdir. Dinleyicide bu hislerin uyandırılması için de nesirden farklı olarak bazı söz sanatlarının ve kelime oyunlarının kullanılması gerekmektedir. Bu söz sanatları şiirin belâgatini ortaya koyar. Arap şiiri bu belâgatin en etkili biçimde yansıtıldığı bir edebî türdür. Bu türün içinde teşbih, mecâz, istiâre, kinâye gibi birçok söz sanatları kullanılarak kalıcı ve etkili ifadeler inci gibi saçılmıştır. Cinâs sanatı da bunlardan biridir. Aynı lafza sahip kelimeler farklı anlamlara gelecek şekilde beyitlerin içine serpiştirilmiş ve şiirde bir ahenk yakalanmasını sağlamıştır. Zevk-i selîm sahibi şâirler, zengin literatürlerini, dildeki maharetlerini bu şekilde sergilemişler ve muhatapı şiir içerisinde bir hayal dünyasına çekmeyi başarmışlardır. Belli bir ritimle çalan bir müziğe dinleyicinin kendini kaptırması gibi cinâs sanatıyla da şiirin ritmini belirlemişler ve ruhların şiirin bu ritmine kapılmasını sağlamışlardır. Zaten şiirde var olan arûz bu ahengin notaları gibi beyitleri düzene sokarken cinâs da bu notaların farklı enstrümanlarından biri olarak şiirin güzel bir sesle okunması hissini vermektedir.

5. KAYNAKLAR

- el-Ahtal, Ğ. (1996). *Şi'ru'l-ahtal: Ebî Mâlik b. Ğiyâs b. Ğavs et-Tağlibî* (4.b). Fahreddin Kabâve (thk.). Şam: Dâru'l-Fikr.
- Akbaş, Y. F. (2017). *Arapça belâgat*. (1. Basım). İstanbul: Cantaş Yayınları.
- Âkûb, İ. A. (2000). *el-Mufasssal fî Ulûmi'l-Belâgati'l-Arabiyye*. (1. Basım). Halep: Câmîatu Haleb.

- Atık, A. (tsz). *fi'l-Belâgati'l-Arabiyye, ilmu'l-bedî'* (1. Basım). Beyrut: Dâr'u-Nahdati'l-Arabiyye.
- Ayyıldız, E. (2017). el-Ahtal'in Emevilere methiyeleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 57(2), 936-960. doi: 10.1501/Dtcfder_0000001545.
- Bulut, A. (2013). *Belâgat* (1. Basım). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- el-Cârim A. ve Emîn M. (2010). *el-Belâgatu'l-vâdıha*, (1. Basım). Pakistan: Mektebetu'l-Büşrâ.
- Demirayak, K. (2012). *Arap edebiyatı tarihi III (Emeviler Dönemi)* (1. Basım). Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Demirayak, K. (2015). *Arap edebiyatı tarihi (Osmanlı Dönemi)* (1. Basım). Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Kazvîni, C. (2003). *el-Îdâh fi ulûmi'l-belâga* (1. Basım). Beyrût: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Kılıç, H. ve Yetiş, K. (1993). Cinâs, *TDV İslam Ansiklopedisi*, VIII/13. İstanbul.
- Külekçi, N. (1999). *Açıklamalar ve örneklerle edebî sanatlar* (2. Basım). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sevinç, Eyüp. (2015). Arap belâgat ilminin tarihi ve gelişim aşamaları, *Bingöl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı: 5, 329 – 335.
- Saraç, M. A. Y. (2013). *Eski Türk edebiyatına giriş: Söz Sanatları*, (2. Basım), Eskişehir, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Saraç, M. A. Y. (2014). *Klasik edebiyat bilgisi, belâgat*, (12. Basım), İstanbul, Gökkubbe Yayınları.